

Ключевые слова: управление трудовым потенциалом, социально-экономическое развитие, производство, региональная экономика.

Chernova L. P. Office employment potential in terms of population Ukraine's European integration.

The process of labor potential of the population in terms of European integration of Ukraine. It is concluded that the special attention of modern managers and organizers of production problem requires modernization of regional systems of labor potential of the population.

Keywords: Human potential social and economic development, manufacture, regional economy.

Нестерова М. О.

КОГНІТИВІСТИКА ТА СОЦІАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ

У статті розглянута проблема побудови соціальної картини світу з точки зору когнітивного підходу. Дослідження когнітивних процесів дозволяє з'ясувати причини складності моделювання власної картини соціальної реальності, що призводить до ірраціональності поведінки. Розкрито основні проблеми побудови соціальної картини світу та її узгодження із загальнонауковою картиною світу. Окреслено концепцію енактивізму як перспективний напрямок вдосконалення когнітивних стратегій у побудові соціальної картини світу.

Ключові слова: еволюціонізм, енактивізм, когнітивістика, соціальна картина світу, соціальна реальність.

Проблема побудови соціальної картини світу актуалізується останнім часом все більше, оскільки випадки та наслідки порушення раціональності людської поведінки стають одними з найпоширеніших та найскладніших у навколишній соціальній реальності. Згідно з останніми досягненнями когнітивної науки існують певні причини такого явища, які вже можна дослідити не тільки на рівні філософських спостережень та узагальнень, а й на науково-дослідницькому рівні. Але це потребує узгодження із принципами побудови загальнонаукової картини світу, принципами наукового пізнання. Отже, актуалізована потреба в пошуку методологічного підґрунтя процесу побудови соціальної картини світу та його імплементації із сфери сучасної науки в простір соціальної реальності.

Сучасні тенденції наукового знання виражаються в прагненні побудувати загальнонаукову картину світу. На постнекласичній стадії сучасної науки створені всі передумови для здійснення цієї єдності,

яка раніше існувала тільки як ідеал. «Але в останній третині ХХ ст. виникли реальні можливості об'єднання уявлень про трьох основних сферах буття – неживу природу, органічному світі й соціального життя – в цілісну наукову картину на основі базисних принципів, які мають загальнонауковий статус» [11, 370]. Ці принципи сформувалися у зв'язку з переосмисленням підстав багатьох наукових дисциплін, що, як вважає В.С.Стьопін, становить один із аспектів великої культурної трансформації нашої епохи. Були виведені інваріанти різних дисциплінарних онтологій, при цьому враховувалася специфіка кожної конкретної галузі наукового знання. Можна сказати, що основними в побудові загальнонаукової картини світу є принципи універсального еволюціонізму, що поєднує в єдине ціле ідеї системного та еволюційного підходів. Концепція глобального (універсального) еволюціонізму реалізує уявлення про універсальність процесів еволюції у Всесвіті, що дозволяє одноманітно описувати процеси, що протікають в неживій природі, органічному світі та в суспільстві. «Концепція універсального еволюціонізму базується на конкретній сукупності знань, отриманих в рамках конкретних дисциплін, і разом з тим включає до свого складу низку філософсько-світоглядних установок. Вона відноситься до того шару знання, який прийнято позначати поняттям «наукова картина світу» [11, 370-371].

Крім поняття «наукова картина світу» у сфері когнітивістики, зокрема у когнітивній антропології, розглядається поняття «картини світу». Ще в середині минулого століття було популярним вивчення «картини світу» (worldview), з якого, власне, і розвинулася згодом когнітивна антропологія. Спочатку концепція картини світу була більш пов'язана з ідеями Р. Бенедикт про етос культури, однак зараз вона ближча до концепції наукової картини світу [7]. Вони не тотожні, але одним з основних завдань сучасної науки слід вважати участь у формуванні соціальної картини світу, картини соціальної реальності. На думку В.С.Стьопіна, під картиною соціальної реальності слід розуміти особливу форму теоретичного знання, що є окремим аспектом загальнонаукової картини світу. Вона систематизує знання, отримані в різних соціально-гуманітарних науках, забезпечує їх включення в потік культурної трансляції, є дослідницькою програмою, яка визначає постановку тих чи інших наукових проблем і вибір засобів їх вирішення» [12, 143]. У цілому «картина» як концепт – якийсь ідеальний конструкт, який необхідний для схематизації розуміння світу і соціальної реальності, а також визначення місця людини в них. При цьому картина завжди пов'язана з суб'єктом, що пізнає, який може бути як індивідуальним (окрема людина), так і

колективним (наприклад, наукове співтовариство) [4, 23]. Таким чином, концепція «картини світу» передбачає насамперед когнітивний зміст – інформацію про спосіб пізнання людьми навколишнього світу. Зазначимо, що картина світу хоча б за цією ознакою належить до сфери когнітивістики і повинна враховувати її принципи. Адже пізнавати є процесом самого життя як способу неперервного пізнання навколишнього світу. Еволюційна епістемологія вже посіла відповідне місце в постнекласичній науці, оскільки її основні положення також формують не тільки загальнонаукову, але й соціальну картину світу. За думкою В.С. Стюпіна, нова картина світу повинна бути саме еволюційною, бо саме цей принцип (принцип еволюції) можна вважати насправді інтегральним, властивим всім типам систем, які знаходяться в полі зору сучасної науки. Але в полі соціальної реальності відбуваються певні порушення когнітивного моделювання власної картини світу, які призводять до ірраціональної поведінки, що підтверджено дослідженнями М. Аллі, Д. Аріелі, Д. Барга, Д. Канемана, та ін.

Побудова картини соціальної реальності є основним еволюційним механізмом, який полягає в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем. Саме в цій взаємодії використовується внутрішня модель, і «ця взаємодія повинна забезпечувати корекцію внутрішньої моделі, а також зміни взаємодії із зовнішнім світом в бажаному напрямку» [1, 118]. Важливим у цьому процесі є корегування, детекція помилок, що виконує важливу адаптивну функцію, а також є когнітивним еволюційним механізмом. Підтверджено існування функціональних зон мозку, які відповідають за детекцію помилок, показано, як вони змінюються в результаті функціональної перебудови детектора помилок [6, 364-365]. Правильне функціонування детектора помилок повинне балансувати між стереотипізацією та творчістю, а досягнення успіху відбувається через баланс між адаптацією до свого довкілля, його формуванням і вибором. «Людина оптимізує ці взаємодії з середовищем через усвідомлення і використання своїх сильних сторін і через усвідомлення і корекцію або компенсацію своїх слабких сторін. Людина робить це за допомогою суміші аналітичних, творчих і практичних здібностей» [5]. Фактично, спочатку людина повинна побудувати «картину себе», а потім вже узгоджувати її з оточенням, саме на основі цього принципу будується загальна картина соціальної реальності.

Звичайно, внутрішні фактори, внутрішня картина особистості впливає на форму та зміст побудови зовнішньої картини соціальної реальності. Але складність процесу побудови картини соціальної

реальності полягає ще в тому, що на цей процес впливають зовнішні чинники. Останнім часом, оскільки ми перебуваємо на стадії «режиму із загостренням», як прийнято визначати цей турбулентний етап сучасної цивілізації, ми в тому або іншому ступені інтенсивності перебуваємо в епіцентрі інформаційних війн. Інформаційні, або точніше консцієнтальні, війни, ведуться різними засобами з метою формування заданих когнітивних горизонтів, вибудовування певних фреймів, які потім визначатимуть не лише думки, але і поведінку людей [8]. Консцієнтальні війни є війнами не за природні копалини або території, це війни за свідомість людей, за їх самоідентифікацію.

Вистояти в консцієнтальній війні – це означає відстояти власну «когнітивну незалежність», можливість раціонально, критично мислити, формувати свою власну картину світу. Це, як наслідок, означає створення ефективних, раціональних поведінкових патернів. Тому важливим завданням є дослідження теоретичного обґрунтування когнітивних структур, що відповідають за ефективні патерни мислення, а отже, й за ефективний тип поведінки.

Складний етап у побудові соціальної картини світу полягає в узгодженні її з самоідентифікацією особистості. Саме на це спрямована консцієнтальна зброя, тому що основним предметом консцієнтальної війни є ідентичність, тобто те, як сучасна людина себе ідентифікує. Це досить старий феномен, ще з часів релігійних війн. «І тому не випадково однією з найбільш підтримуваних і обговорюваних сьогодні теорій є теорія Хантінгтона, яка називається теорією зіткнення цивілізацій. У ній стверджується, що основний феномен політичних реалій кінця ХХ – початку ХХІ століття – це зіткнення цивілізацій, де за цивілізацією, за Хантінгтоном, лежить момент насамперед етноконфесійний або етнорелігійний. Стверджується, що визначеність (ціннісна визначеність, цільова визначеність) починає задавати спосіб життя цієї людини і основу того, як вона себе визначає, як вона себе ідентифікує» [8]. Саме тому усвідомлення своїх ціннісних засад є фундаментом побудови ціннісної моделі суспільства, яка, фактично, стає соціальною картиною світу для конкретної особистості. Але одразу ж, коли звертаються до цінностей та цілей, відкривається шлях до різних видів маніпуляцій. Найтиповіші – підміна цінностей цілями, навіювання або прищеплення інших, неаутентичних цінностей. Наприклад, суспільство споживання існує завдяки саме цим маніпуляціям. Поведінкова економіка, нейромаркетинг – це тільки верхівка айсбергу, який почав відкриватися завдяки дослідженням в сфері когнітивістики. Відтепер основні механізми маніпуляцій дещо відкриваються, завдяки тому що

відкрите теоретичне, але засноване на конкретних фактах, їх підгрунття. Так, наприклад, легкість маніпуляцій свідомістю полягає в тому, що ми можемо змінити свою поведінку найбільш несподіваним чином, просто вислухавши когось або поспостерігавши за ким-небудь. Це відбувається через базовий еволюційний когнітивний механізм: імітації і наслідування чужої поведінки – демонстрації емоцій, жестів і поз. За це відповідають певні системи мозку, зокрема так звані «зеркальні нейрони», що створюють механізм, який дозволяє швидко опанувати весь необхідний об'єм знань та навичок, потрібних для того, щоб бути повноцінним членом соціуму. Він властивий і іншим видам при об'єднанні в групу, наприклад, косяки риб, стада тварин і зграї птахів координують свою поведінку таким чином, що рухаються майже як єдиний організм. Але він же має і зворотну сторону, коли асоціальна поведінка поширюється подібно до лісової пожежі [2, 30-31]. Поведінка може бути і в соціально дозволених межах, але нетиповою для конкретної особи, фактично, «зміненою». На формування поведінки впливає багато чинників, деякі з них вважались раніше незначними. Так, наприклад, чистота та відсутність написів на стінах, відсутність явних ознак громадських правопорушень підтримує правильні патерни поведінки, а зворотна ситуація, що більш критично, може призвести до негативних наслідків («ефект розбитих вікон») [3]. Це означає, що відбувається фреймування поведінки правильно підібраними деталями соціальної реальності, її побудованою картиною. Тому раціональне мислення, яке дає можливість ефективного управління своєю поведінкою, припускає певний рівень усвідомленості, розуміння подібних механізмів і, таким чином, захист від маніпуляцій.

Окремою проблемою в побудові соціальної картини світу для конкретної особистості стало те, що вона, в умовах тотальної невизначеності, плюралістичності різних картин світу потерпає від надлишку різноманітної і часто невалідної інформації. Тому саме наукове знання, принципи наукової побудови картини світу будуть мати вирішальне значення в умовах зростаючого впливу зовнішнього інформаційного середовища на свідомість кожної людини. Адже шлюзи, «хаби» цього впливу постійно коректуються: поширення онлайн-ресурсів, гнучкі канали ЗМІ для контакту з цільовою аудиторією, стійкий розвиток соціальних мереж – для кожного із пошукачів інформації можна винайти свій метод впливу. Проблема захисту від негативного інформаційного впливу стає все більш складною: так, можна припинити дивитися телевізор, але Інтернет, на жаль, надає тільки ілюзію правдивої інформації. Саме для цього

потрібно задіяти еволюційні когнітивні механізми, тобто механізми «виживання» на цьому етапі розвитку суспільства, що ще раз підкреслює важливу роль еволюціонізму, його спроможність у побудові як наукової, так і соціальної картини світу.

Сучасний еволюціонізм у нашій сфері розгляду картини світу з точки зору когнітивістики проявляється у вигляді такого напрямку, як енактивізм. На думку О.М. Князевої, його можна розглядати як якусь нову форму конструктивізму в епістемології та когнітивній науці. Парадигма енактивізму «фокусує свою увагу не на зовнішній реальності, що лежить за межами нашого когнітивного горизонту, а на самих когнітивних системах як самореферентних, операціонально замкнених, автопоетичних, які організовують зовнішнє середовище як продовження самих себе... Будується принципово цілісний, холистичний, динамічний і процесуальний, конструктивістський погляд на пізнання і дію, тіло і свідомість, зсуви в психіці і моторну дію, комунікаційний зв'язок «Я» і «Ти», організм, що пізнає, і середовище, що їм пізнається, на суб'єкт і об'єкт пізнання» [9]. Ці когнітивні принципи інтерактивної, цілісної і динамічної побудови картини світу, особливо картини соціальної реальності, принципово відрізняються від тих принципів класичної науки, згідно з яким був тільки «репрезентуючий суб'єкт» і об'єктивна реальність, «надана у відчуття». Пізнання-відображення поступається місцем пізнанню-конструюванню в сучасній епістемологічній позиції [10, 102]. У цій парадигмі діють механізми активного конструювання власної картини світу, що забезпечує більш ефективну позицію когнітивного агента на відміну від суто захисної позиції суб'єкта впливу когнітивного середовища.

Принципово інше розуміння когнітивного агента як активного суб'єкта, що пізнає, здатного впливати на реальність, конструювати її стало можливим завдяки становленню постнекласичного типу наукової раціональності. Але це відкриває не тільки небувалі перспективи, але й певні ризики та обмеження, вимоги до когнітивної ефективності і ціннісно-етичної основи особистості ключових суб'єктів соціальної реальності. Складна соціоекономічна ситуація нашого часу актуалізує теоретичні та практичні когнітивні дослідження з виведенням на методологічні основи не тільки пізнавальної, але, відповідно, практичної діяльності людей на основі побудованої ними картини соціальної реальності. Для того, щоб відбулася епістемологічна позиція когнітивного агента, потрібний певний рівень раціонального мислення, усвідомлення когнітивних механізмів, зокрема, інформаційного впливу. Енактивізм можна

розглядати як перспективний напрямок вдосконалення когнітивних стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арбиб М.* Метафорический мозг: Пер. с англ./ Под ред. и с предисл. Д.А. Поспелова. Изд.2-е стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 304 с.
2. *Ариели Д.* Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом / пер. с англ. Павла Миронова. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 296 с.
3. *Ариели Д.* Предсказуемая иррациональность. Скрытые силы, определяющие наши решения / пер. с англ. Павла Миронова; Стокгольмская школа экономики. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 296 с.
4. *Армер Е. В.* Картина мира и картина социальной реальности: социально-конструктивистский подход // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 366. – С. 24–27.
5. *Батустин А. Н.* Практический интеллект: 20 лет спустя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://samlib.ru/b/batustin_a_n/pi.shtml. – Заголовок з екрану.
6. *Бехтерева Н. П.* Магия мозга и лабиринты жизни ; доп. изд. – М. : АСТ; СПб.: Сова, 2007. – 383 с.
7. Возникновение концепции картины мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hr-portal.ru/article/vozniknovenie-koncepcii-kartiny-mira>. – Заголовок з екрану.
8. *Громыко Ю. В.* Консциентальное оружие и консциентальные войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conflictmanagement.ru/konstsientalnoe-oruzhie-i-konstsientalnyie-voynyi>. – Заголовок з екрану.
9. *Князева Е. Н.* Энактивизм: концептуальный поворот в эпистемологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=835&Itemid=52.
10. *Князева Е. Н.* Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии. – М.; СПб. : Центр гуманитарных инициатив; Университетская книга, 2014. – 352 с.
11. *Степин В. С.* История и философия науки. Учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук ; Изд. 3-е. – М. : Академический проект, 2014. – 424 с.
12. *Степин В. С.* Российская ментальность и рыночные преобразования // Экономика и общественная среда: неосознанное взаимовлияние. Научные записки и очерки. – М. : Ин-т экономич. стратегий, 2008. – С. 143–166.

Нестерова М. А. Когнитивістика і соціальна картина мира.

В статье рассмотрена проблема построения социальной картины мира с точки зрения когнитивного подхода. Исследование когнитивных процессов позволяет выяснить причины сложности моделирования собственной картины социальной реальности, что приводит к иррациональности поведения. Представлены основные проблемы построения социальной картины мира и ее согласование с общенаучной картиной мира. В статье очерчена концепция enactивизма как перспективное направление совершенствования когнитивных стратегий в построении социальной картины мира.

Ключевые слова: эволюционизм, enactивизм, когнитивістика, соціальна картина мира, соціальна реальність, еволюціонізм, enactивізм.

Nesterova M. A. Cognitivism and Social Worldview.

The article considers cognitive approach to the constructing of the social worldview. The study of cognitive processes allows to find out the causes of problems in the modelling of the own view of social reality, which leads to irrational behavior. The article shows the problems of building a social worldview and its coordination with the whole scientific worldview. The article outlined the concept of enactivism as a promising improvement of cognitive strategies in the building of the social worldview.

Keywords: cognitivism, enactivism, evolutionism, social worldview, social reality.

Линовицька О. В.

**ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У статті проаналізовано основні тенденції модернізації сучасної освіти під кутом зору її відповідальності перед суспільством і особистістю; автор стверджує, що в основі цього процесу знаходяться фундаменталізація і гуманізація, оптимальне поєднання яких створює ту унікальну атмосферу відповідальності в освіті, яка відкриває нові горизонти участі освіти у розвитку суспільства та виховання особистості.

Ключові слова: людина, освіта, культура, відповідальність, виховання.

Важливою складовою підвищення відповідальності закладів освіти перед суспільством є впровадження принципів фундаменталізації і гуманізації змісту навчального процесу. Пов'язане це насамперед з тим, що багато кризових тенденцій у національній системі освіти випливають зі значного розриву, який склався між науковою і